

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.ccj.3.1./SEBH6945>
UDC: 343.1(045)(575.1)

JINOIY JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISHDA JINOYAT-PROTSESSUAL PRINSIPLARNING AHAMIYATI

Ataniyazov Jasurbek Kurbanbayevich,
O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Oliy ta'limdan keyingi ta'lim fakulteti doktoranti, kapitan
ORCID: 0000-0003-39-53-3800
e-mail: jasurbekataniazov91@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada jinoiy javobgarlikdan ozod qilishning protsessual asoslari bo'lgan ish yuritishni rad etish va tugatish instituti hamda jinoyat-protsessual qonunchilikning rahbariy qoidalari hisoblangan jinoyat-protsessual kodeksi prinsiplarining o'zaro mutanosibligi holatlari tadqiq etilgan. Shu bilan birga, Jinoyat-protsessual kodeksi prinsiplarining ahamiyati, qonunchilik va qonunchilikning mazkur sohasi rivojida tutgan o'rni borasidagi fikr va qarashlar tahlil qilingan. Maqolada jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish va jinoyat ishini tugatish amaliyotidagi o'zaro nomutanosibliklar hamda kollizion holatlar yoritilgan. Shuningdek, Jinoyat-protsessual kodeksi prinsiplaridan biri hisoblangan jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarliligi prinsipi, uning mavjud bo'lish sababi, qonunchilikda belgilanishi, o'zgarish tendensiyasi va uning tutgan o'rni borasida fikrlar o'rganilgan. Tadqiqotda analiz, sintez, induksiya, deduksiya, qiyosiy-huquqiy tahlil kabi metodlar qo'llangan. Tadqiqot ishida ilg'or xorijiy tajriba, ilmiy-nazariy qarashlar, tergov hamda sud amaliyoti ko'rib chiqilgan. Buning natijasi o'laroq, Jinoyat-protsessual kodeksiga tegishli o'zgartirish yoki qo'shimchalar kiritish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: prinsiplar, rahbariy qoidalar, jinoyat ishini qo'zg'atish muqarrarliligi, jinoyat ishini tugatish, rad etish, ijtimoiy xavflilik.

ЗНАЧЕНИЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ПРИНЦИПОВ В ОСВОБОЖДЕНИИ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Атаниязов Жасурбек Курбанбаевич,
докторант факультета послевузовского образования
Университета общественной безопасности
Республики Узбекистан, капитан

Аннотация. В данной статье рассмотрены случаи соразмерности принципов УПК, которые являются процессуальными основаниями освобождения от уголовной ответственности, института отказа и прекращения производства по делу и руководящих положений уголовно-процессуального законодательства. При этом были изучены мнения и взгляды ученых на значение принципов Уголовно-процессуального кодекса, их роль в законодательстве и развитии данной сферы законодательства. В статье освещаются несоответствия в практике отказа в возбуждении уголовного дела и прекращения уголовного дела, а также коллизионные обстоятельства. Также были изучены мнения относительно принципа неотвратимости возбуждения уголовного дела, считающегося одним из принципов УПК, причины его существования и установления в законодательстве, тенденции к изменению его значения. В исследовании использовались такие методы, как анализ, синтез, индукция, дедукция, сравнительно-правовой анализ. В ходе исследования был изучен передовой зарубежный опыт, научно-теоретические взгляды, следственная и судебная практика, в результате чего были выработаны предложения и рекомендации по внесению соответствующих изменений или дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан.

Ключевые слова: принципы, руководящие положения, неизбежность возбуждения уголовного дела, прекращение уголовного дела, отказ, общественная опасность.

THE IMPORTANCE OF CRIMINAL PROCEDURAL PRINCIPLES IN THE EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY

Ataniyazov Jasurbek Kurbanbaevich,

Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
University of Public Security of the Republic of Uzbekistan, Captain

Abstract. This article examines the cases of proportionality of the principles of the CPC, which are the procedural grounds for exemption from criminal liability, the institution of refusal and termination of proceedings, and the guidelines of Criminal Procedural legislation. At the same time, opinions and views on the importance of the principles of the Criminal Procedural Code, its role in legislation and its role in the development of this area of legislation have been studied. The article highlights inconsistencies in the practice of refusal to initiate criminal proceedings and termination of criminal proceedings, as well as conflicting circumstances. Considerations regarding the principle of the inevitability of initiating a criminal case, which is considered one of the principles of the CPC, the reasons for its existence, the establishment in legislation, the tendency to change and its role are also studied. The methods of analysis, synthesis, induction, deduction, comparative legal analysis have been used in the research. In the course of the study, advanced foreign experience, scientific and theoretical views and investigative and judicial practice have been studied, as a result of which proposals

and recommendations have been developed for making appropriate amendments or additions to the Criminal Procedural Code of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: *principles, guidelines, inevitability of initiation of a criminal case, termination of a criminal case, refusal, public danger.*

Bugungi kunda jinoyat-protsessual qonunchilikni takomillashtirish va unda inson qadrini bosh mezon sifatida belgilash qonun chiqaruvchining oldida turgan muhim vazifalardan ekanligi belgilab qo'yildi. Shu sababli protsessual qonunchilik normalarini takomillashtirishda protsessual rahbariy qoidalar, eng avvalo, xalqchil va xalqaro huquqqa muvofiq bo'lishi lozim.

Ta'kidlash joizki, shaxslarni jinoiy javobgarlikdan ozod etishning protsessual qoidalari hisoblangan ish yuritishni rad etish yoki tugatish jinoiy-protsessual qonunchilikning rahbariy prinsiplariga qanchalik mos ekanligi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu masala olimlar tomonidan quyidagicha talqin qilingan.

Xususan, A.X. Rahmonqulov jinoyat-protsessi prinsiplari jinoyat-protsessual huquqda naqadar muhim o'rin egallashini e'tirof etib, "jinoyat protsessi ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini, butun protsess tizimining tuzilishini belgilovchi rahbariy qoidalardir", "prinsiplar jinoyat protsessining asosini, ya'ni uning eng muhim va belgilovchi negizlarini tashkil qiladi. Ushbu asosdan boshqa barcha xossa va munosabatlar keltirib chiqariladi. Protsessning prinsipial asosi qanday bo'lsa, uning mohiyati ham shunday bo'ladi. Busiz jinoyat protsessi mavjud bo'lishi ham, rivojlanishi ham mumkin emas [1, 49–50-b.]", deb ta'kidlaydi.

Professor U.A. Tuxtasheva jinoyat protsessi prinsiplariga "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Jinoyat-protsessual kodeksida mustahkamlangan, jinoyat ishlarini yuritishning eng muhim xususiyatlari, xarakteri va mazmun-mohiyatini belgilovchi hamda jinoyat ishlarini qo'zg'atish, tergov qilish, sudga ko'rib chiqish va hal qilish bilan bog'liq jinoyat-protsessual faoliyatda jinoyat-protsessual munosabatlar sohasiga jalb etilgan fuqarolarning huquq va erkinliklarini amalda ta'minlash hamda jinoyat protsessi maqsadlariga erishishga xizmat qiluvchi asosiy huquqiy qoidalardir [2, 46-b.]", deya ta'rif beradi.

Barcha olimlarning qonunchilik prinsiplari borasidagi fikrlari qat'iy va o'zgarmasligini qayd etish mumkin. Jinoyat-protsessual huquq prinsiplari mazmunan jinoyat-protsessual huquq negizi va mavjud bo'lishi uchun muhim asos ekanligini anglashimiz shart. Bu borada biz e'tirof etishga urinayotgan asos va negiz bo'lgan prinsiplar, ya'ni rahbariy hamda maxsus qismda nazarda tutilgan qoidalar o'rtasida o'zaro qarama-qarshilik yoki ziddiyat mavjud bo'lishi mumkin emas.

Z.F. Inog'omjonovanning fikricha, "Prinsiplar doim o'zida huquqning dastlabki normalarini aks ettiradi. Boshqa barcha normalar jinoyat protsessi prinsiplaridan kelib chiqadi. Prinsip normalari imperativ xarakterga ega bo'lib, huquqiy vositalarni barcha qurollar bilan ta'minlaydigan majburiy buyruq shaklida namoyon bo'ladi. Ular inson, fuqaro va tegishli davlat organlariga qaratiladi. Jinoyat protsessini yuritish uchun mas'ul davlat organlari o'rnatilgan prinsiplar asosida harakat

qilishlari shart va ularni buzish bilan bog'liq bo'lgan oqibatlar uchun javob beradilar [3, 35-b.]".

Mazkur fikrlarga qo'shilgan holda shuni e'tirof etish lozimki, har qanday huquqiy davlat borki, uning qonunlari asosida belgilangan ijtimoiy munosabat qoidalari insoniyatni umume'tirof etgan ma'lum prinsiplar asosida tuziladi va unga bo'ysunadi. Garchi javobgarlik murosasiz yoki jazolar qanchalik qattiq bo'lmasin, shu prinsiplar doirasidagina ishlab chiqiladi, rivojlanadi va takomillashadi. Shu sababdan rahbariy qoidalar doimo inson sha'ni, qadr-qimmatini saqlovchi huquqlarga mos bo'lishi muhim bo'lib, har qanday shaklda inson huquqini cheklashi mazkur huquq sohasi rivojiga salbiy ta'sir qiladi yoxud uni to'xtatadi.

Amaldagi JPKning 15-moddasida "Prokuror, tergovchi va surishtiruvchi jinoyat alomatlari topilgan har bir holda, o'z vakolatlari doirasida jinoyat ishini qo'zg'atishlari, jinoiy hodisani, jinoyat sodir etishda aybdor bo'lgan shaxslarni aniqlash va ularni jazolash uchun qonunda nazarda tutilgan barcha choralarni ko'rishlari shart", deb belgilab qo'yilgan.

Jinoyat ishini tugatish borasida rahbariy prinsiplar bilan vujudga kelayotgan kollizion holatlar bo'yicha bir necha olim o'z fikrlarini ilgari surgan.

Xususan, B. Murodovning haqli ta'kidlashicha, "jinoyat-protsessual qonun hujjatlarining 2-moddasida qayd etib o'tilgan "aybdorlarni fosh etish" va "jinoyat sodir etgan har bir shaxsga adolatli jazo berish" kabi vazifalar o'z mazmun-mohiyati bilan jinoyat ishini tugatish institutini inkor etadi. Zotan, jinoyat ishi tugatilishi natijasida javobgarlikdan ozod bo'lgan shaxsga nisbatan sud tomonidan jazo berilmaydi. Qolaversa, javobgarlikdan ozod bo'lgan shaxs sud hukmi bilan aybdor deb topilmaydi. Jinoyat-protsessual qonun normalari o'rtasidagi mazkur kolliziyani bartaraf etish uchun JPKning 2-moddasining birinchi qismida "har bir shaxsga adolatli jazo berilishi" jumlasidan keyin *"qonunda belgilangan asoslar bo'lgan taqdirda, javobgarlik va jazodan ozod qilinishi"* jumlasini qo'llash taklif etilgan [4, 15-b.]".

Albatta, B. Murodovning bu boradagi fikrlarini o'rinli deb topgan holda, u tomonidan ilgari surilgan mazkur taklifda shaxsga jinoiy qilmishi natijasida jazo berilmasligi va jinoiy ta'qib to'xtatilishi JPKning yuqorida keltirilgan prinsipiga mos kelmasligi, shu sababli kollizion normalarni tartibga solish uchun jinoyat ishini tugatish bilan bog'liq holatlar nazarda tutilgan.

B. Murodovning fikrlariga shuni qo'shimcha qilish lozimki, nafaqat JPKning 2-moddasi, balki 15-moddasida nazarda tutilgan holatlar ham o'zining mohiyatiga ko'ra, jinoyat ishini yuritishni istisno etuvchi holatlar, ya'ni JPKning 333-moddasi bilan ham o'zaro kollizion holatni vujudga keltirayotganligini inobatga olish darkor. O'zbekiston Respublikasi JPKning 333-moddasiga bergan vakolatga ko'ra, JPKning 84-moddasi birinchi qismining 1-, 3-8-bandlarida nazarda tutilgan holatlar aniqlangan taqdirda, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risida qaror chiqaradi. JPKning 15-moddasiga ko'ra esa, rahbariy prinsip hisoblangan "Jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarliligi" prinsipi quyidagi majburiyatni yuklaydi, ya'ni prokuror, tergovchi va surishtiruvchi jinoyat alomatlari topilgan har bir holda

o'z vakolatlari doirasida jinoyat ishini qo'zg'atishlari uchun qonunda nazarda tutilgan barcha choralarni ko'rishlari shart.

Yuqoridagilardan ma'lum bo'ladiki, B. Murodovning jinoyat ishini tugatish instituti bilan bog'liq izlanishlarida jinoyat ishi qo'zg'atilgandan so'ng vujudga keladigan protsessual munosabatlar natijasi o'laroq shakllanganligi ma'lum bo'ladi. Bu tergovga qadar tekshiruv jarayonida ish yuritishni rad etish bilan bog'liq munosabatlarda vujudga keladigan ilmiy-nazariy hamda amaliy muammolar chetda qolganligi tufayli qo'shimcha tadqiq etish zaruriyatini taqozo etadi.

D.M. Mirazovning fikrlariga ko'ra, "Prokuror, tergovchi va surishtiruvchi jinoyat alomatlari aniqlangan har bir holda o'z vakolatlari doirasida jinoyat ishini qo'zg'atishga nafaqat haqli, balki majburlarlar [5, 299-b.]".

Mazkur fikrlarga qo'shilishning imkoni yo'q, chunki jinoyat alomatlari aniqlangan hollarda ham JPKning 84-moddasida nazarda tutilgan asoslarga ko'ra, 325- va 333-modda tartibida mazkur vakolatli shaxslar jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish haqida qaror chiqarishi lozimligi belgilab qo'yilgan.

N.P. Kuznetsov ham "Sud, prokuror, tergovchi va surishtiruvchi har bir jinoyat belgilari mavjud bo'lgan, fakt bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atishlari, ikkinchi tomonidan esa ish bo'yicha yurituvni istisno etuvchi holatlar mavjud bo'lganda, jinoyat ishini qo'zg'atishga yo'l qo'ymasliklari lozim" [6, 16-b.], degan xulosaga kelgan.

N.P. Kuznetsovning fikrlariga qo'shilgan holda har doim ham mansabdor shaxslarning jinoyat ishi qo'zg'atish to'g'risida qaror qabul qilishlari maqsadga muvofiq bo'lmasligi va ish yuritishni istisno qiluvchi holatlar mavjud bo'lganda, jinoyat ishini qo'zg'atishga yo'l qo'ymasliklari shart ekanligini e'tirof etishimiz lozim. Biroq ko'pincha jinoyat ishi qo'zg'atilmadan oldin jinoyat sodir etishda aybdorlar doirasi aniqlanmaydi va buni aniqlash uchun jinoyat ishini qo'zg'atishni taqozo etuvchi tergov harakatlarini o'tkazish zarurati tug'iladi.

P.S. Elkindning fikricha, "Ko'p hollarda jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichida jinoyat sodir etgan shaxsni aniqlashga hech qanday ehtiyoj sezilmaydi. Chunki jinoyat ishini qo'zg'atish uchun yetarli asoslar mavjud bo'lishi kifoya. Ammo maxsus subyektli jinoyatlarda jinoyat sodir etgan shaxsni aniqlash lozim. Negaki qilmish maxsus subyekt tomonidan sodir etilmagan bo'lsa, jinoyat hisoblanmaydi. Ammo ushbu bosqichda jinoyat sodir etgan shaxsni aniqlash va uni fosh etish vazifasi bor yoki iloji boricha jinoyat sodir etgan shaxsni aniqlash kerak" [7, 44-b.].

Shunday bo'lsa-da, tadqiqot olib borilayotgan mavzuyimiz doirasida jinoyat alomatlari yaqqol ko'rinib turgan va keyingi ish yurituvini istisno etgan holda sudning jazo qo'llashi nomuvofiq holatlarga alohida institut sifatida qaralishi lozim deb o'ylaymiz.

Yuqorida tahlil etilayotgan prinsip bo'yicha Z.F. Inog'omjonova va G.Z. To'laganovlar quyidagilarni bayon qilishgan: "Ushbu prinsipni amaliyotda qo'llashda bir qancha muammolar mavjud. JPKning 15-moddasidagi jinoyat alomatlari topilgan har bir holda surishtiruvchi, prokuror, tergovchi jinoyat ishini qo'zg'atish majburiyatini oladi. Ammo amaliyotda ayrim hollarda jinoyat ishi qo'zg'atilmadan qo'zg'atilgan jinoyat ishini rad qilish bilan cheklaniladi. Bundan tashqari, jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichida isbotlash predmetiga e'tibor qilinmasligi sababli ko'p jinoyat ishlari tugatiladi".

Amaliyotchi va nazariyotchi olimlar tomonidan jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarlari prinsipi, bizning fikrimizcha, to'g'ri tadqiq etilmagan. Chunki dastlabki tergovda ayblanuvchiga nisbatan boshqa jinoyatni sodir etganlikni ko'rsatuvchi dalillar mavjud bo'lganda, ayblanuvchiga nisbatan yangi ayblov e'lon qilinadi. Shu jinoyat bo'yicha boshqa shaxsning ishtirokchiligi aniqlangan hollarda, u shaxs ishga ayblanuvchi sifatida jalb qilinadi. Ammo unga nisbatan yangi jinoyat ishi qo'zg'atilmaydi. Biroq jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarlari prinsipida har bir jinoyat fakti bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atish muqarrarlari ko'rsatilgan [3, 99–106-b.].

Z.F. Inog'omjonova va G.Z. To'laganovlar fikrlarida nisbatan eskiroq qonunchilik amaliyoti gavdalanayotganligi nuqtayi nazaridan ba'zi fikrlarini o'zgartirgan holda talqin qilishimiz lozim.

Chunonchi, bugungi kunda JPKning 15-moddasida sudning jinoyat ishini qo'zg'atish vakolati mavjud emasligi va surishtiruv butunlay yangi vakolatli jinoyat ishi bo'yicha dastlabki tergov kabi ish olib boruvchi organ sifatida gavdalanayotganligini qayd etish lozim. Shunday bo'lsa-da, mualliflarning ushbu norma mazkur organlarga bunday majburiyatni yuklayotganligi to'g'risidagi umumiy fikrlariga ta'sir etmaydi. Ya'ni ularning jinoyat ishi qo'zg'atishni istisno qiluvchi va tugatishni taqozo qiluvchi holatlar mavjudligi, har bir jinoyat fakti bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atish ushbu prinsip bilan mutanosib emasligi borasidagi fikrlari juda o'rindir. Shu bilan birga, ta'kidlash lozimki, 2006-yildan buyon nazariyotchi va amaliyotchi olimlarning e'tiroziga sabab bo'lgan ushbu prinsipni o'zgartirish yoxud chiqarib tashlash bo'yicha fikrlar bildirilganligiga qaramasdan, bugungi kunga qadar ushbu kollizion holatlar bartaraf etilmagan.

Yana bir muhim jihat: surishtiruv va dastlabki tergov davomida ayblanuvchining boshqa jinoyatni sodir etganligini ko'rsatuvchi dalillar aniqlanganda, unga nisbatan O'zbekiston Respublikasi JPKning 362-moddasi tartibida dastlabki ayblov o'zgartirilishi, qisman tugatilishi yoki to'ldirilishi lozimligi qayd etilgan. Tahlil etilayotgan prinsip talablari nuqtayi nazaridan ushbu holatda jinoyat fakti bo'yicha yangi jinoyat ishi qo'zg'atish lozimligi talab etilsa, mazkur normalar o'rtasida kollizion holat mavjudligini kuzatishimiz mumkin. Vaholanki, amaliyotda ishlayotgan mexanizmga jinoyat-protsessual qonunchilik vakolat bergan, ya'ni bunday hollarda surishtiruvchi yoki tergovchi yangi jinoyat ishini qo'zg'atib, shaxsga ayblov e'lon qilmaydi, balki yurituvdagi jinoyat ishi bo'yicha ayblovni to'ldiradi xolos.

A.X. Rahmonqulovning jinoyat ishini qo'zg'atish muqarrarlari prinsipi mohiyati bo'yicha keltirib o'tgan sharhida "mansabdor shaxslarning protsessual hujjatlari jabrlanuvchi, ushbu ishdan manfaatdor shaxs yoki tashkilotning talablariga bog'liq bo'lmasligi" hamda "bu qoida jinoyat ishi jabrlanuvchining shikoyati bo'yicha qo'zg'atilgan hollarda amal qilmaydi, chunki bunday hollarda jinoyat ishi aynan jabrlanuvchining arizasi bo'yicha qo'zg'atilishi kerak"ligi aytib o'tilgan [1, 57-b.].

A.X. Rahmonqulov mazkur prinsipda faqat xususiy ayblov instituti bilan bog'liq kollizion holatga urg'u bermoqda, biroq jinoyat protsessi prinsipi o'laroq, cheklayotgan ish yuritishni istisno qiluvchi va ishni tugatishni belgilovchi qoidalarga zid keluvchi kollizion holatlar ham mavjudligini unutmasligimiz zarur. Bunga asos qilib, JPKning 362-moddasi ikkinchi qismida, "Ushbu Kodeksning 83-moddasida hamda

84-moddasining birinchi va beshinchi qismlarida nazarda tutilgan ayblanuvchini rehabilitatsiya etish uchun asos bo'ladigan yoki ishni yuritish uchun monelik qiladigan holatlar aniqlansa, ayblov tugatiladi" deya qayd etilganligi kifoya deb o'ylaymiz.

Shuningdek, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar yuzasidan qabul qilinuvchi qarorlar va jinoyat ishi qo'zg'atish muqarrarlighi prinsipi o'rtasida nomutanosibliklar vujudga kelishi mumkinligini inobatga olish darkor. Xususan, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar (JKning 36–41¹-moddalari)da jinoyatning barcha zaruriy tarkibi bir qarashda yaqqol namoyon bo'lib turadi, biroq uning belgilaridan biri (ijtimoiy xavflilik, g'ayriqonuniylik yoki aybli bo'lmasligi)ning mavjud bo'lmasligi uni jinoyat sifatida baholashni istisno etadi.

Jinoyat ishi qo'zg'atishning muqarrarlighi prinsipi yuqorida nazarda tutilgan hollarni inobatga olishni istisno etadi hamda jinoyat alomatlari mavjud bo'lgan har bir holatda jinoyat ishi qo'zg'atish majburiyatini yuklaydi.

Umuman olganda, barcha olimlar mazkur jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarlighi prinsipi va jinoyat-protsessual huquqi maxsus qismi normalari o'rtasidagi qarama-qarshilik mavjud ekanligini ta'kidlashgan va ushbu ziddiyatni bartaraf etish muhim ekanligini qayd etishgan.

Shuningdek, M.D. Bo'tayev o'zining tadqiqotlarida JPKning 15-moddasi bilan ushbu JPKning 84-, 325- va 333-moddalari o'rtasidagi kollizion holatlarni bartaraf etish hamda jinoyat-protsessual munosabatlarda shaxslarning dispozitiv huquqlarini qo'llash doirasi kengayib borayotganligini inobatga olib, jinoyat ishini qo'zg'atish muqarrarlighi prinsipini (15-modda) amaldagi JPKdan chiqarish zarurligi haqida xulosaga kelgan [8, 15-b.].

Mazkur fikrlar o'rinli, biroq yuqoridagi tahlillar JPKning 15-moddasi nafaqat JPKning 84-, 325- va 333-moddalari, balki JPKning 362-moddasi va boshqa bir qator normalar bilan kollizion holatlarni keltirib chiqarayotganligini ko'rsatadi.

Bu kabi muammolar boshqa xorijiy mamlakatlarning ham jinoyat-protsessual qonunchiligida mavjudligini kuzatishimiz mumkin. Misol uchun, Tojikiston Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Xitoy Xalq Respublikasining JPKlarida ham, garchi rehabilitatsiya etilmaydigan asoslarga ko'ra, jinoyat ishi qo'zg'atishni rad etish yoki tugatish bilan bog'liq protsessual harakatlarga ruxsat berilgan bo'lsa-da, qonunning rahbariy prinsiplarida *"jinoyat sodir etgan har bir shaxsga adolatli jazo berish"* va *"jinoyat aniqlangan har bir holat bo'yicha jinoyat ishi qo'zg'atish majburiyati"* nazarda tutilganligi bilan kollizion holatlarga yo'l qo'yilgan [9-11].

Biroq Rossiya Federatsiyasining jinoyat-protsessual qonunchiligida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 15-moddasida nazarda tutilgan normadan farqli o'laroq, prokuror, tergovchi va surishtiruvchi jinoyat alomatlari topilgan har bir holda, o'z vakolatlari doirasida jinoyat ishini qo'zg'atishlari majburiyatini emas, balki jinoyat alomatlari topilgan har bir holda jinoyat voqealari, jinoyat sodir etishda aybdor shaxs yoki jinoyatlarning fosh etilishi choralari ko'rish majburiyati mavjud [12]. Xuddi shunday qoida Qirg'iziston Respublikasi JPKning 25-moddasida qayd etilgan va unda ish qo'zg'atish emas, balki aybdorlar va jinoyatni fosh etish majburiyati nazarda tutilgan [13].

Umuman olganda, mazkur norma jinoyat-protsessual qonunchilik prinsipi hisoblanmaydi. Shu sababli yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, mazkur 15-moddada nazarda tutilgan jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarlari prinsipini nazarda tutuvchi normani kodeksdan butunlay chiqarib tashlash yoki mansabdor shaxslarga mazkur protsessual majburiyatdan ozod qilishi mumkin bo'lgan holatlarni istisno tariqasida kiritishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Yuqoridagi fikrimizni asoslash uchun xorijiy davlatlarning jinoyat-protsessual qonunchiligi rahbariy prinsiplariga murojaat qilish zarur.

2001-yil 16-oktabr kuni qabul qilingan Saudiya Arabistoni Jinoyat-protsessual kodeksining birinchi asosiy qoidalar qismining 14-moddasida tergov va sud ta'qibi byurosi (prokuratura) o'z qonunchiligi va uning ijro qoidalariga muvofiq, tergov va jinoiy ta'qiblarni amalga oshirishi belgilangan, biroq rahbariy qoidalarda jinoyat ishi qo'zg'atish majburiyati yuklatilmagan [14]. Rahbariy qoidalar hisoblangan Jinoyat-protsessual kodeksining prinsiplari orasida jinoyat ishi qo'zg'atish majburiyati Birlashgan Arab Amirliklari [15], Janubiy Koreya [16], Yaponiya [17], Gruziya [18] va Armaniston [19] kabi davlatlarning jinoyat-protsessual qonunchiligida ham mavjud emas.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish zarurki, Estoniya Jinoyat-protsessual kodeksining 6-moddasida garchi jinoyat ishi qo'zg'atish majburiyati nazarda tutilgan prinsip bo'lsa-da, biroq mazkur normada Estoniya JPKning 199-moddasiga ko'ra, jinoyat ishi qo'zg'atishni istisno qiluvchi holatlar mavjud bo'lganda va 201-moddasi 2-qismi, 202-, 203-, 203¹-, 204-, 205-, 205¹-, 205²- yoki 435-moddasi 3-qismida nazarda tutilgan jinoyat ishini tugatish nazarda tutilgan hollarda bunday majburiyat amal qilmasligi ko'rsatib o'tilgan [20].

Yuqoridagi huquqiy jihatdan taraqqiy topgan mamlakatlarning jinoyat-protsessual kodekslaridagi rahbariy prinsiplarda nazarda tutilgan barcha hollarda ham jinoyat ishini qo'zg'atish majburiyati mavjud emas, hatto sanab o'tilgan Estoniya JPKda ham prinsip sifatida mazkur normaning mavjud bo'lishiga ehtiyoj yo'qligini kuzatishimiz mumkin. Binobarin, bu prinsip aniq normativ protsessual majburiyat, ya'ni jinoyat ishini qo'zg'atish majburiyatini yuklaydi, normaning o'zida ushbu majburiyatni istisno qiluvchi holatlar nazarda tutilganligi uni mantiqan prinsip sifatida yo'qqa chiqarishi mumkin, ya'ni bu Jinoyat-protsessual kodeksida ba'zi noaniqliklarni vujudga keltiradi.

Shuningdek, S.M. Saxaddinov boshchiligidagi ba'zi olimlar ish yuritishni rad etish yoki tugatish instituti Konstitutsiya va Jinoyat-protsessual kodeksining ayrim prinsiplari va qoidalari talablariga zid ekanligini ham qayd etishgan [21, 68-b.]. Professor I.L. Petruxinning fikriga ko'ra, Rossiya Federatsiyasi Jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan jinoyat ishini tugatish uchun asoslarning tasnifi hech qanday yuridik ahamiyatga ega bo'lmaganligi, qiyinchilik bilan qabul qilinganligi hamda amaliyotni chalkashtirib yuborishi mumkinligi sababli ushbu institutdan butunlay voz kechish lozim [22, 25-b.].

Yuqoridagi olimlarning fikrlariga ko'ra, nazariy jihatdan mazkur institut prinsipial qoidalarga ziddek ko'rinadi, biroq mazkur yo'nalishda bir qancha xorijiy va mahalliy olimlar tadqiqot ishlari olib borishgan. Natijada jinoyat ishini tugatish instituti aybsizlik prezumpsiyasi boshchiligidagi bir qator konstitutsion va jinoyat-

protsessual rahbariy qoidalarga zid emasligini aniqlaganlar [23, 19-, 8-, 15-b., 24, 4]. Shu sababli bu boradagi bahslarni faqat ilmiy-nazariy asoslarga havola qilgan holda, jinoiy qilmish bo'yicha ish yuritishni rad etish va tugatish instituti aybsizlik prezumpsiyasiga zid emas, aksincha, muvofiq ekan degan xulosaga kelamiz. Zotan, aybsizlik prezumpsiyasining bosh talabi jinoyat sodir etgan har bir shaxsning tegishli sud protsessiga jalb etilishi emas, aksincha, aybi bo'lmagan hech bir shaxs asossiz ayblanmasligi va javobgarlikka tortilmasligidir.

Yuqoridagi fikrlarning huquqiy tahlillari natijasi o'laroq, quyidagi xulosaga kelish mumkin, ya'ni O'zbekiston Respublikasi JPKning 15-moddasida nazarda tutilgan O'zbekiston Respublikasi JPKning rahbariy prinsipi hisoblangan "Jinoyat ishini qo'zg'atishning muqarrarliligi" normasini mazkur kodeksning prinsiplar qatoridan chiqarib tashlash yoki quyidagi tahrirda bayon etish maqsadga muvofiq.

15-modda. Jinoyat ishini qo'zg'atishning shartligi

Prokuror, tergovchi va surishtiruvchi jinoyat alomatlari topilgan hollarda, mazkur kodeksning 84-moddasi nazarda tutilgan asoslarga ko'ra, 325-, 333-moddasi tartibida ish yuritishni istisno qiluvchi holatlar aniqlanmagan hollarda, o'z vakolatlari doirasida jinoyat ishini qo'zg'atishlari, jinoiy hodisani, jinoyat sodir etishda aybdor bo'lgan shaxslarni aniqlash va ularni jazolash uchun qonunda nazarda tutilgan barcha choralarni ko'rishlari shart.

Ushbu o'zgartish, bir tomondan, jinoyat-protsessual normalar o'rtasidagi kollizion holatlarni bartaraf etsa, ikkinchi tomondan, jinoiy-protsessual qonunchilik normalarining rivojlanishi va takomillashishiga erishiladi.

Shu bilan birga, mazkur moddaning prinsiplar qatoridan chiqarilishi yoki yuqoridagi tahrirda bayon etilishi jinoyat-protsessual munosabatlarda shaxslarning dispozitiv huquqlarini qo'llash doirasi kengayishiga asos bo'lib xizmat qiladi, deb o'ylaymiz.

Yuqoridagi tahlillarga xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, qonun ijodkorligida rahbariy qoidalar, ya'ni prinsiplar muhim o'rin egallaydi va mazkur qoidalarining mantiqiyliigi, insonparvarligi, qolaversa, ilmiy-amaliy jihatdan to'g'riligi mazkur normalarning rivojlanishi va takomillashishiga xizmat qiladi. Shu sababli bu borada tadqiqot ishlari, eng avvalo, rahbariy qoidalarga muvofiqligining o'rganilishi dolzab o'rin egallashi kerak degan fikrdamiz.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining jinoyat protsessi [Criminal procedure of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Academy of MIA of the Republic of Uzbekistan, 2012, pp. 49–50.
2. Jinoyat-protsessual huquqi. Umumiy qism [Criminal-Procedural Law]. General part. Tashkent, TSUL, 2017, p. 46.
3. To'laganova G.Z., Inog'omjonova Z.F. Jinoyat protsessi muammolari [Problems of Criminal Procedure]. Tashkent, TSIL, 2006.
4. Murodov B.B. Jinoyat ishini tugatish institutini takomillashtirish [Improvement

of the institution of termination of a criminal case]. Abstract of Doctor's degree dissertation. Tashkent, 2018, p. 15.

5. Mirazov D.M. et al. O'zbekiston Respublikasining jinoyat protsessi [Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Academy of MIA of the Republic of Uzbekistan, 2012, Chapter 12, p. 299.

6. Kuznetsov N.P. Dokazyvaniye v stadii vzbuzhdeniya ugodovnogo dela [Proving at the stage of initiation of a criminal case]. Voronezh, 1983, p. 16.

7. Elkind P.S. Tseli i sredstva ikh dostizheniya v ugodovno-protsessual'nom prave [Goals and means of achieving them in criminal procedural law]. Leningrad, 1976, p. 44.

8. Botaev M.D. Tergovga qadar tekshiruv institutini takomillashtirish [Improving the Institute of investigation until the interrogation]. Abstract of PhD thesis. Tashkent, 2018, p. 15.

9. Criminal Procedural Code of the Russian Federation, 2001, December 18, no. 174-FZ.

10. The Criminal Procedural Code of the People's Republic of China, Ad. at the 2nd session of the National People's Congress of the Fifth Convocation, 1979, July 1.

11. The Criminal Procedural Code of the Republic of Tadzhikistan, of December 3, 2009, with amendments and additions as of 19.07.2022.

12. Criminal Procedural Code of the Russian Federation, 2001, December 18, no. 174-FZ, article 21.

13. Criminal Procedural Code of the Kyrgyz Republic, 2021, October 28, No. 129. Available at: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>

14. Criminal Procedural Law – Saudi Arabia Criminal Procedural Law Royal Decree, 2001, October 16, no. (M/39), article 1-15.

15. Criminal Procedural law of the UAE. Main provisions article 1-6.

16. Criminal Procedural Act of South Korea – Hansa-son-biop, 1954, September 23, no. 341.

17. Criminal Procedural Code of Japan (Keydzi-soshyo-Ho). Law No. 131, 10.07.1948.

18. The Criminal Procedural Code of Georgia, 2009, October 9, no. 1772-IIc.

19. The Criminal Procedural Code of the Republic of Armenia, 1998, September 1, no. ZR-248.

20. The Criminal Procedural Code of Estonia. Adopted on 12.02.2003 RT I 2003, 27, 166 Entered into force on 01.07.2004. Article 6. The principle of mandatory criminal proceedings.

21. Sakhaddinov S.M. Mekhanizmy raskayaniya i primireniya: dve grani instituta mediatsii [Mechanisms of dissemination and application: two facets of mediation Institute]. *Law*, 2013. no. 4, p. 68.

22. Petrukhin I. L. Conceptual foundations of criminal justice reform. *State and Law*, 2002, no. 5, p. 25.

23. Peretokin S.N. Protection of human and civil rights and freedoms upon termination of a criminal case. Moscow, 2006, p. 19.

24. Ilyukhina S.V. Termination of a criminal case and criminal prosecution at the stage of preliminary investigation on the grounds provided for in Article 25.28 of the Criminal Procedural Code of the Russian Federation, Article 8.

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2023-yil 1-son

VOLUME 3 / ISSUE 1 / 2023

DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.3.1

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

BOSH MUHARRIR:

N. Salayev

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori – bosh muharrir

BOSH MUHARRIR:

Y. Kolenko

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i – bosh muharrir

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

D. Bazarova

TDYU Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: K. Hakimov

Muharrirlar: F. Muhammadiyeva, Y. Yarmolik, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Jurnal 2023-yil 29-aprelda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4.

Shartli 7,44 b.t. Adadi: 100. Buyurtma: № 20.

TDYU tipografiyasida chop etildi.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti